

LEÁNYFALU ÉS A NAGYVILÁG

Karinthy Ferenc, Budapest, 1921–1992

A pja írásait kamaszként már jól ismerem, Karinthy Frigyes nemcsak a *Tanár úr, kérem*, a diákokat különösen megkapó, szellemes történeteivel, hanem filozofikus szatíráival, humoreszkjeivel is kedvememmé vált. Ezért aztán amikor láttam, hogy van egy másik Karinthy is, a *Ferenc*, annak is megszereztem a könyvét gimnáziumunk közelében, a Hársfa utcai kis könyvesboltban, hogy másnap, azon melegében valamelyik órán, a pad alatt ölembé tartva el is kezdjem olvasni. Ez valamikor negyvennyolcban lehetett, írójá akkor huszonhat éves volt, regényéből a Karinthy család fantasztikus, bolondos élete bontakozott ki érdekesen, lebilincselően. Ez volt a *Szellemidzés*. Később, sok év múlva dráma-változatát játszották is a Madách Kamarában. Karinthy Ferenc, a család *Cinije* addigra már több sikeres darab szerzőjének mondhatta magát, nemkülönben közismert és népszerű prózaírónak. Nem a *Szellemidzés* volt az első regénye, 1943-ban jelent meg a *Don Juan éjszakája*, még egyetemista korában. A Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett bölcsész-ként, doktorált nyelvészetből, s minthogy eredetileg annak készült, később is hol komolyan, hol az apjától örökölt remek humorával *nyelvelt*, sokszor a Magyar Nemzet hasábjain is. De a nyelvészet ihlette a *Kentaur* című regényét is, ebben egy középkori oklevél rejtélyes szava után folytatnak izgalmas nyomozást. A téma az egyik, háborús időkben játszódó történetében is szerepel, a Tihanyi Alapítólevélben előforduló *kangez* szó rejtélye izgatja a bombazápor közepette is egy megszállott nyelvészt a *Szabadság* című novellában (*Halállista* című kötet). Karinthy Ferenc személyében különösen vegyült az irodalmár, a vérbeli író, a szellemi régióban élő ember a sportolóval. A negyvenes években az FTC vízilabdacsapatában játszott, aktivitását a hatvanas-hetvenes években, mint az egyesület úszó- és vízilabda-szakosztályának elnöke folytatta. Ha rá gondolok, nem csupán olvasmányos elbeszélései, regényei és drámái jutnak eszembe, hanem sportszenvedélye is, kajakozása nyaranta a leányfalui Dunán, legendás sítúrái, lábteniszbajnokságai ugyanúgy. A hatvanas években a nagy árvíz idején,

amikor minden kertet, nyaralót elöntött az ár, leányfalui szomszédjait egyszemélyes kajakján járta be, s vitt a bennrekedteknek ezt-azt a boltból. Neki volt a legkisebb négyszögölű telke, amelyre csak kivételes engedéllyel húzhatta fel kicsi víkendházát a 11-es út egyik kanyarulatában, mindjárt a part mentén (szobája ablakából, amely alatt szorgosan kopogtatta írógépét, a vízre láthatott, írt is sokat a Dunáról). Nagy híre volt háza fehérre mázolt ajtajának, amelyre neves látogatóival ráíratta a nevüket (mindig láb alatt levő, Zsiga nevű tacsó kutyájáról pedig azt mondta, hogy úgy nézzék, német eredetiben olvassa Lukács Györgyöt). Ha éppen nem Amerikában, Ausztráliában, Kubában, Olaszországban, Párizsban vagy másutt járt, akkor a Ménesi úti házában kívül ez volt a kedvenc tartózkodási helye, körülveve jó szomszédokkal, a környékbeli író barátokkal. Az egész vidék tudta, hogy Cini otthon van, tréningruhában vagy sortban biciklijén száguldvá odaodakiáltott nagy hangon az ismerősöknek, s ha bement Szentendrén az Ancsika-féle könyvesboltba, az üzlet azonnal irodalmi klubbá változott. Cinit mindenki szerette. Szerették a közvetlen modorú, szellemes, barátkozó embert, szerették írásait, tévéjátékait, könyveit, az 1953-ban látott *Budapesti tavaszt*, de színházi bemutatói is rendre sikert arattak, az 1986-os *Hátszentelő*, ez a kiváltságosokat kíméletlenül leleplező dráma, vagy a szép, szerelmi történet, az egyfelvonásos *Dunakanyar*. Drámáiban nemegyszer kényes társadalmi kérdésekhez nyúlt, a legjobbak pedig az egyfelvonásosai, a *Negykezesek*, ezekben mesteri volt.

Pályafutása alatt több ízben dolgozott dramaturgként, hol a Nemzetiben, hol a Madáchban vagy vidéki színházakban. Az a fajta író volt, aki jártában-keltében, utazásai során szerzett élményeit dolgozta fel, aki hitt abban, hogy *mesélni* kell, történeteket mesélni emberekről, különös figurákról, érzéketlenül, ábrázolón és hitelesen. Könnyedén, közvetlen stílusban beszélt el az eseményeket, rajzolta meg olykor ironikusan figuráit, a sokszor különös alakokat. Életművéhez hozzátartozik a *Naplója*, ez a három kötetben kiadott *beszámoló* a hatvanas évektől a kilencvenes éve-

kig, haláláig. Lapjain nemcsak írói világába, hanem a megélt évtizedek művészeti életébe is beleláthatunk, naplója fontos beszámoló az akkori Magyarországról. Akik időnként együtt voltak vele a sziglieti alkotóházban, sok történetet tudnak humoros ugratásairól, soha nem fogyott ki belőlük, némelyik már klasszikussá nemesedett, mint például a Füst Milán ötvenes évekbeli, bécsi útjával kapcsolatos, a korra jellemző tréfa, amelyet Devecserivel követtek el, s amivel az akkori írószövetségi elnököt halálos rémületbe kergették. Hegyeshalmi határőr parancsnokként telefonáltak, s igazolást kérve, hogy tényleg író-e *ez a bizonyos Füst Milán*, mert letartóztatták, aranyat akart kicsempészni Ausztriába, de elcsípték, s most fogdában csücsül. Üljön kocsiba az elnök elvtárs, s azonnal jöjjön le a határra! Addig ment a dolog, amíg bírták röhögés nélkül, s szegény B. Tibor rá nem jött, hogy Cini ugratja. Karinthy Ferenc színes egyéniségéhez hozzátartoztak ezek a heccek, a játékosság lényegében jelen volt egész írói művészetében. Ő még őrizte a múlt nagyjai által teremtett irodalmi világ hangulatát, a Nyugat íróinak szellemét, nemcsak az atyai örökségként, hanem a Karinthy Frigyes körében megismert nagyságoktól ismerve is. Regények, kisregények, novellák, riportok és színművek teszik ki a szinte évenként megjelenő könyvek, színházi bemutatók, rádiójátékok és televíziós játékok gazdagította életművet. Sajátos műfaja, amelyben leginkább otthon volt, a rövidpróza, karcolat, szellemes históriák az irodalom berkeiből, anekdoták, szeretettel, de némi csipkelődéssel megírt portrék írókról és művészekről meg a színes útirajzok. Ifjan megnyerte a Baumgarten-díjat, háromszor kapott József Attila-díjat és 1955-ben Kossuth-díjat. A kilencvenes évek elején betegség gyötörte, kedélyét veszítette, de bizakodott. A Kortársban írtam róla hetvenedik születésnapján, ezt köszönte meg egy képeslapon, *Triznya Mátyás* akvarellje látható rajta, *S. Alessio temploma*, az ő Itáliájából. *(Italia mia.) „most már jobban vagyok, hamarosan talpra állok egészen”*, írta apró betűivel. Kilencvenkettő februárjában halt meg, sírja az apja mellett van a Kerepesi temetőben. ♣

KARINTHY FERENC

Papageno és Monostatos

Telefonértesítést kaptam, hogy aznap délután hatkor jelenjek meg a pártközpontban, Rákosi elvtársnál. Kívülem még Vészi és Kuczka hivatalos, vagyis az Írószövetség akkori három titkára. Illetve épp néhány napja mondtunk le, nyilván ezért a beidézés. Egy presszóban találkoztunk, a Szabadság térnél, sűrgettük a felszolgálónőt, hozza már a kávé, el ne késsünk.

– Hová sietnek úgy? – évődött. – Randijuk van?

– Aha, egy kis molettal.

Nem emlékszem pontosan az előzményekre, de talán nem is olyan lényegesek. Ez '55 őszén történhetett, s engem egy hónappal korábban neveztek ki titkárnak. Nem akartam vállalni semmiképp, evvel-avval próbáltam elhárítani, alkalmatlan vagyok rá, túl fiatal, tapasztalatlan, lusta, így-úgy, darabot is írok, köt a határidő. Végül abban egyeztünk ki, hogy jó, de rögtön kapok négy hét szabadságot, beutalót a visegrádi alkotóházba, hadd fejezzem be a drámám. Amikor ez letelt, s visszaérkeztem, rögtön felhívott egy idős íróbarátom. Hogy nem óhajt befolyásolni, csupán tájékoztatni: ő és az elnökség több más prominens tagja lemondott tisztségéről, tiltakozásul – már nem is tudom, mi ellen, valami lapelkobzás vagy ilyesmi. Meg se vártam, míg befejezi, kaptam rajta, akkor én is lemondok, úgyis utáltam az egészet. Azonnal írásban is bejelentettem, kaján örömmel, hogy mégis kibújtam. Közben, hallottam, a másik két titkár is így tett, hát most mehetünk Rákosihoz.

Soha azelőtt nem beszéltem velem, nem hívatott, nem méltatott figyelmére. Most szégyenkezés fog el, olvasván kortársaim emlékezeit, hogy ki mindenki és micsoda vakmerő elszántsággal szegült ellene, tagadta meg zsarnoki utasításait satöbbi. Nekem bizony, hiába is szépítgetném, reszketett a térdem, amikor a pártközpont Akadémia utcai kapujában az egyenruhás, géppisztolyos őr előre-hátra lapozgatott igazolványomban. S tán nem veszik zokon, Vészi és Kuczka is elég fakón pislogtak mellettem.

– Mit akar tőlünk? – kérdeztük egymástól sűrűn, ám persze sejtettük, hogy nem a vörös

zászlórenddel fognak kintüntetni. Föl az első emeletre irányítottak, egy hosszúkás várószobába. Üveges könyvszekrény állt itt, rossz szokásom, hogy a köteteket végigvizslassem: hirtelenében Churchill önéletrajzát fedeztem föl angolul. De már nem volt idő, belülről nyílt az ajtó, s négy tábornok hátrált ki nagy bokaacsatogással. Nyomukban pedig megjelent Rákosi.

– Itt vannak a megtért bűnösök! – fordult felénk. – Azért hízott tulkot nem vágatunk le nekik.

Nem vártam volna, hogy bibliai idézettel fogad. Sötét ruhában volt, akárcsak mi, mellény, nyakkendősen, frissen és élénken. Ahogy libasorban bevonultunk, és kezet szorítva bemutatkoztunk neki, mindhármunkat régi ismerősként köszöntött külön-külön.

– Vészi, a maga verseit még a börtönben olvastam. Az Ünneprontó volt az első kötete? – Majd nekem: – Mi lesz ezekkel a vízilabdázókkal, nyernek az olimpián? Kuczka, maga nem néz ki valami jól. Nem isznak kissé túl sokat a gömbfejű barátaival?

Választ nem várt; azt éreztük, úgyis mindent tud rólunk. Két fiatalabb funkcionárius volt vele, miniszterek, vagy politikai bizottsági tagok, a nevüket is elfelejtettem, s attól tartok,

ma már senkinek nem mondanának semmit: föltehetően a kollektív vezetést lettek volna hívatva képviselni, megkülönböztethetetlen fejbőlintók, egyforma sötétszürke ruhában, kivasalva. A tágas helyiségből sem emlékezem különösebb jellegzetességre, rémlik, mintha az íróasztala mögött Lenin-kép függött volna, a hosszú tárgyalóasztal felett olajfestmény, gyümölcszedő lányok és katonák. A kisebb garnitúrához, az innenső sarokba tessékelt, az ablak elé. Erről az ablakról még régebben, öt-hat évvel azelőtt, a nagy éberség dühöngése idején hallottam egy történetet. Hogy télen, amikor az üveg jégvirágos volt, Rákosi észrevette, úgy filléryi helyen nem fagyott meg, átlátszó maradt. Addig töprengtet a dolgon, míg rá nem jött, rejtett mikrofonfejet vagy mit építettek be oda, s az áram melege olvasztotta meg a jeget. Így sikerült nyomára jutni az ellenséges diverzánsoknak, akik a Duna túlsó partjáról, a budai rakpartról mérték be és hallgatták le szobáját: Rákosi személyes elővigyázatosságának, éles szemének köszönhető, hogy leleplezték őket. Több ilyen legenda keringett róla akkoriban, például napi ötszáz oldalt olvas, szépirodalmat is, minden új könyvet, folyóiratot. Csak hát ez régi mese volt, dicsfénye azóta jócskán beárnyékolódott, a legutóbbi esztendőket kötéllúzásaiban, s kivált, mióta a korábban, hatalmas csúcsán elítéltek, már akik életben maradtak, sorban jöttek ki a börtönökből, iszonyatokról suttogtak, s kezdték rehabilitálni őket. De azért így, szemtől szembe mégis elfogódottá tett, hogy a Rákosi-per hőisével, az újabb történelem egyik főszereplőjével ülök egy asztalnál.

– Hát, elvtársak – kezdte –, nagyon jól tették, s csak helyeselni tudom, hogy visszavonták a lemondásukat. Az utolsó pillanatban. Elárulhatom, nagy baj lett volna belőle. Igen-igen jól tették.

Zavartan néztünk össze: itt valami félreértés lehet. Ő is észrevehette, megtorpant, körbepillantva.

– Mi az? Miről van szó?

– Csak arról – nyögte ki nagy keservesen Vészi, a legidősebb közöttünk –, arról... nem tudom, ki mondta ezt... hogy mi visszavontuk.

– Miért? Nem vonták vissza? – emelte föl

hangját Rákosi. – Engem úgy informáltak – és jegyzetlapokat vett elő, keresgélte bennük. – Szóval nem? Hát, ha így van, akkor egészen másképp beszélünk.

Terhes, nehéz csönd lett. Hozták a feketét, némán kavargattuk.

– Testületileg, együttesen lemondani, ez konspirációs szervezkedés, frakciózás – folytatta súlyosan, vészesen. – Az Írószövetség titkára nem polgári miniszter, aki jön és megy, s ha megszede magát, veszi a kalapját, s visszavonul. Hanem funkcionárius, akit mi jelölünk ki, a párt, s mi váltunk le, ha jónak látjuk. De hogy fogják magukat, s bejelentik, köszönik, elégük volt, lemondanak: ilyen példátlan frakciós eset nálunk még nem fordult elő.

Ez nem túl biztató nyitány: mi is olvastuk a párttörténetet, volt sejtelmünk róla, általában mi a vége a konspirációnak, frakciózásnak. Igaz, addigra már megéltünk egyet-mást, viharos írószövetségi taggyűléseket, amelyeken leszavaztuk a felülről ránk küldött embereket és javaslatokat, memorandumot írtunk alá a hivatalos kultúrpolitika baklövéséi ellen, s a lapokban is egyre nyíltabb a bíráló, indulatos, keserű cikkekben, ostorozó és önmarcangoló versekben, s így tovább. De hát a helyzet oly ingatag, változékony, ki tudja, mik éppen az erőviszonyok, ki mennyire van nyeregben oda-fönt: hátha egyszer csak megelégedik, s lesöprik az egész renitens társaságot.

Én egyelőre nem akartam vagy mertem beszélni, Vészi is inkább csak hümmögött. Kuczka próbált meg vitázni, zavartan és körülményesen kezdte magyarázni, mi is indított bennünket erre a lépésre: nem léha hepciáskodás, hanem olyan bürokratikus intézkedések és beavatkozások, mint újságok önkéntes elkobzása, vagy Az ember tragédiája betiltása adminisztratív úton.

– Na, kérem! Helyben vagyunk! – vágott közbe Rákosi, aki alig figyelt, ezt az utolsó mondatot azonban elkapta, s felmutatott egy ismerősnek tetsző, teligépel és firkált dupla ív papíros. – Itt ez a dicső memorandum, amellyel magukat is bepalizták, hogy írják alá. Ezt a rágalmazó förmedvényt, ellenséges platformot. Tessék! – olvasott bele. – „Az ember tragédiája ügy, amely súlyos kárt okozott pártunknak.” Hát, vegyék tudomásul, igenis én tiltottam be, vállalom érte a felelősséget! Az a falanszter, nevezzük nevén, nyílt, ellenforradalmi propaganda. A szocializmus torzképe, Fourier rég elavult, utópikus képzelődései alapján.

– Magyarországon Madách korában ismerni Fourier-t – érvelt óvatosan Kuczka –, már az is nagy dolog.

– Ez lehetett szubjektív érdem akkor – torkolta le Rákosi. – De ma, amikor a szocializmus világméretű megvalósulásának vagyunk tanúi, teljességgel a reakció malmára hajtja a vizet. A nyugati, burzsoá sajtó uszít ilyesmivel, hogy nálunk semmibe veszik az egyéniséget, az embereket számoknak tekintjük, szétváljuk a csa-

ládót, s a művészek széklábat faragnak. Kuczka, magának Kossuth-díjat adtunk a verseire, bár elárulhatom, sok kérdésről másként vélekedünk. Magát arra kényszerítették, hogy széklábat csináljon? Pedig nem is Michelangelo.

– Gorkij is szerette, nagyra becsülte a Tragédiát – folytatta konokul amaz. – És szerzte a világon játsszák, a Szovjetunióban is, Büchnertől a Danton halálát, holott nem jakobinus szemszögből ábrázolja a forradalmat.

– Itt van Lukács György álláspontja, őt csak méltányolják? – szedett elő Rákosi egy másik iratot, amelyen némely kitételek piros ceruzával alá voltak húzva. – Idézem: „Középnemesi elfogultság... pesszimizmus... antidemokratizmus, mely egész életművén végigvonul... a nép, a tömegek lenézése, undorodás tőlük... elutasítja a zsamoki abszolutizmust, de elutasítja az ellene irányuló népi, plebejus forradalmat is; elutasítja a kapitalizmust és elutasítja az annak felváltására hivatott szocializmust is... tartalmában elvont, formájában dekoratív... revüszertű.” Ezt nem én mondom, kérem, hanem Lukács – pillantott föl a szövegből. – Azután: „Nem véletlen, hogy Madách művének legnagyobb színpadi sikerei a Horthy-korszakra esnek. Sőt, az sem, hogy akkor indul meg, szórványos, sikertelen kísérletek után, a dráma diadalútja: a fasiszta Németországban... 1937-ben Hamburgban, 1939-ben Berlinben, 1940-ben Frankfurtban... Csakis a legendák lerombolása segítségével kaphatunk az igazságnak megfelelő képet”, satöbbi, satöbbi. Hát így Lukács. Vagy maguk szerint ő is „rákosista”?

Hallgattunk, leforrázva. Noha tudtam, hogy Lukács Györgynek évtizedek óta az a véleménye Madáchról, ennek kinyilvánítása most rosszkor jött, tekintélye, akármiképpen is, Rákosit igazolta, a mű betiltását. Most se várt feleletet, újra az imént tárgyalt memorandumra tért rá.

– Németh László Galileije, evvel jönnek? Tölem védik Némethet, akit én hoztam vissza az irodalomba, s harcoltam érte, tartottam a hátam, mert számos elvtársunk még túl jól emlékszik a mélymagyar elméletére meg a szárszói beszédére. És mi ez itt, hogy a darab „levétele a Nemzeti Színház műsoráról”? Szemenszedett hazugság, ráfogás! Egyszerűen arról van szó, ezt a szerző is elismerte, vállalta.

Erről is lett volna mondanivalónk, ám Rákosit láthatóan nemigen érdekelte, sorolta tovább.

– „A Csodálatos mandarin körüli méltatlan huzavona...” Hát, tegyék a kezüket a szívükre: ez maguknak komolyzene? Ez a kakofónia? Én tisztelem Bartókot, mint a folklór fölfedezőjét és fölhasználóját, emlékét megőrizzük, műveit kiadjuk, sőt, a Horthy Miklós utat neveztük el róla. De hát ilyen muzsika kell a magyar népnek? Csakis egy szűk sznob rétegnek.

– Kérem szépen, Bartók szerepe... – próbáltam most már én is közbeszólni, Rákosi azonban nem figyelt oda.

– Ami pedig a meséjét illeti, közönséges rémregény, misztikus zagyaság. Tökéletesen

méltó Lengyel Menyhérthez, aki a Ninocska című szovjetellenes filmgiccsel vált hírhedtté, de abban legalább benne volt a Greta Garbo. Na, kérem, hát ez a helyzet a kulturális életbe való úgynevezett „durva és erőszakos” beavatkozásokkal. Csupán azért taglaltam ilyen részletesen ezt a szennyíratot, hogy tisztán lássák, mibe ugratták be magukat.

Lerakta a paksamétát, be egy dossziéba, eltolta magától, végzett vele. Velünk is, úgy tetszett.

– Tehát halljuk, mit akarnak!

Nem feleltünk, némán pislogtunk, s igyekeztünk mennél kisebbre összehúzódzkodni: nem akartunk semmit. Nem mi ajánlkoztunk, hogy idejőjjünk.

– Úgy értsem, nincs ellenvetés? Na jó, rendben van, zárjuk be az ügyet! Visszavonják a lemondásukat, természetesen írásban. Akár itt kint is lediktálhatják, két sor. És kész, el van intézve, tessék felvenni a munkát! Azt nem mondom, hogy el is van felejtve, most az egyszer azonban még napirendre térünk fölötte. Tehát befejeztük?

Megint Kuczka köszöriülte a torkát.

– Kérem, én nem szeretnék befolyásolni senkit. De engedelmet, Rákosi elvtárs, nekem ezen még gondolkodnom kell.

– Mennyit? Miért szükséges olyan sokat spekulálni? Az ügy teljesen világos, s a tett halála az okoskodás. Hogy a maguk kedvenc Madáchát aposztrofáljam. Vagy egy kissé nagyobb költővel: *Conscience does make cowards of us all*.

Ezt felém irányozta, egészen türehető kiejtéssel, bár némi vidékies ízzel, amely a magyar beszédén is érezhető.

– Kuczka, maga mindent ennek a rendszernek köszönhet, a mi emberünk. Hát akkor mit játszsa a sértett ellenzékit, vannak arra a szerepre épp elegendő, magának nem áll jól. Olvastam ezt az agyonreklámozott Nyírségi naplóját, szerintem írt már ennél sokkal jobbat. Egy hibalajstrom, nem is túl eredeti, hogy ez is rossz meg az is rossz. Ebben nincs semmi kunszt, így összehordani, bármelyik vigéc elsorolja a vasúti restiben, ha fizet neki egy fröccsöt. Nekünk rövid tíz esztendő alatt Magyarország több évszázados lemaradását kellett felszámolnunk, nehézipart teremtenünk, szocialista mezőgazdaságot: az a csoda, ha nem követtünk el százszor súlyosabb hibákat. És amit elkövtünk, őszintén föltártuk, kijavítottuk. De, persze, kritizálni, kibicként lefitymálni könnyebb, mint csinálni.

Nem engedett mást szóhoz, most Vészihez fordult.

– No, és maga? Megvallom őszintén, meglep a viselkedése. Maga munkás volt, vésnök, egész életét a mozgalomban töltötte. Szocialista költő, aki ifjúkorától kezdve az új világért küzdött. Kossuth-díjas, ugye?

Nem – felelte barátunk. – Nem vagyok az.

– Nem? – ámult el Rákosi. – Érdekes, én úgy hittem. Arra a filmjükre, amelyet Várkonyival csináltak, a Különös ismertetőjelle nem kapott?

– Csak az idén mutatták be, még nem is kaphattam volna.

– Pedig megérdemli. És ez a mostani darabja a Katona József színházban, a Titkárnök, én még nem láttam, de azt hallom, ez is jó. Na, hát aki egy évben két ilyesmivel rukkol ki, annak, úgy tartom, legközelebb feltétlen járna.

Vészi kissé előrehajolt tútében, nagyon köszöni, felelte, örült a méltánylásnak. Am ebben a mostani ügyben, mármint a lemondásunkat illetően, téves információt adhatott valaki, mert nem vontuk vissza. A maga részéről eléggé megfontolta döntését, s ha már így történt, nem szívesen hamarkodná el a továbbiakat. Vagyis gondolkodni szeretne még a dolgon ő is.

– De maga Kossuth-díjas, ugye? Na, én azt szoktam mondani: elfér ott több is. Mellette ültem, rövid, vastag ujjával kedélyesen megkopogtatta a hajtókámat, bár azon nem volt semmi jelvény. – A Budapesti tavaszért kapta?

– Nem. Az újabb riportjaimért.

– Úgy is van, emlékszem. Hát, elárulhatom, én evvel nem értettem egyet. A Budapesti tavasz jó regény volt, jó a film is. Nem hibátlan alkotás, néhol elnagyolva, az adatokba is csúszott tévedés, alaposabban utána kellett volna nézni. Egészében azonban ügyes, tehetséges munka. Hanem ezek a riportjai, például az Ezer év: nem irodalom, higgye el nekem. Vájkálás. Mint régen a guberálók a szemétkben a Cséritelepen. Maguk öt-hat esztendeje mindentől csupán a szépet, kellemeset vették észre, s nekünk kellett figyelmeztetést leadni, hogy vigyázzanak, ez üres sematizmus, ássanak mélyebbre, tárják föl a problémákat is! Most meg átesnek a ló túlsó oldalára, kizárólag a bűnt, mocskot, negatívumot keresik.

– Helytelen bírói ítéletet hoztak, s véletlenül ott voltam – igyekeztem megmagyarázni, miként keveredtem a témába.

– Épp az a baj, hogy a véletlent, egyedít, kivételes, vagyis a felszín látják, nem a lényegeset – replikázott tüstént Rákosi. – S ennek csak az ellenség tapsol. Én viszont úgy vagyok vele, amint a maga apja írta: Uram, milyen a menyasszonya? Ízlés dolga, feleli, nekem speciál nem tetszik.

Derűtség támadt, a feszültség kissé engegett.

– Na jó, hát akkor mit csináljunk? Maga is lelkiismeret-vizsgálatot óhajt tartani, manrézába vonul, böjtölve és imádkozva?

Az enyhültebb légkörben elfogódottságom némileg csökkent, próbáltam összerakni a részleteket. Eddig jószerével nem is tudtam pontosan, mért mondtam le, mi ellen tiltakozva – most már az itt elhangzottakból körülbelül gyanítani kezdtem, rekonstruálhattam. S ebből az lett, hogy rájöttem, amit én spontán, pillanatnyi elhatározásból, félig-meddig csínyként tettem: valóban jó ügy, vállalható, vállalandó. Amellett két társam visszautasítással fölérő halogató válasza után szégyelltem volna harmadikként meghátrálni. Ezt persze nem mertem így nyíltan kivágni, olyasmit motyogtam, hogy én nem akartam titkár lenni, úgy beszéltek rá, se képességem, se kedvem hozzá, nem vagyok megfelelő efféle posztra. Különbön is gyűlölök minden hivatali munkát, lejáratnám az Írószövetséget, s így tovább.

– Ugyan, kérem, annyi az egész, maga fél Zelktől – legyintett Rákosi. – Egy nímand, egy nimolista! Azt mondják, ez a Zelk régebben is írt hozzám valami verset, én nem olvastam. Hát, most megbánta, s azért ugrál és kiabál. Maguk pedig bejeddnek tőle, hogy ha a párt irányvonalát követik, elátkozza magukat héber átkokkal.

Szót kért az egyik jelenlévő statiszta, miniszter vagy micsoda. Papírlapról olvasott

föl, nagy ideológiai feneket kerítve alapról és felépítményről, társadalmi tudatformálásról és hasonlóról, szubjektívizmusról és szocialista realizmusról. Rákosi észrevehető türelmetlenséggel hallgatta, az első lélegzetvételi szünetnél leintette:

– Realizmus! Hol itt a realizmus? Például Kuczka elvtárs meg a barátai, ivópajtásai. Elmennek Egerbe, hallom, s mit néznek meg? A virágzó, milliomos szövetkezeteket, dohánygyárat, élüzemeket? Netán a mellesleg csakugyan kitűnő pincészetet? Dehogyan: ők a börtönre kíváncsiak. Ha kissé tréfás kedvemben lennék, megkérdezhetném: talán előtanulmány céljából?

Megfagyott a hangulat. Külön-külön, lehetséges, már engedünk is, ki-ki beadja a derekát, hadd szabaduljunk – ám főként egymás előtt restelltük volna. Nekem annyira elegendem volt, olyan kínos és megalázó az egész, szinte ragadós lettem tőle, émélyegtem és a gyomrom kavargott; még az is megfordult a fejemben, hogy részemről kiszállok, csak legyen vége, hagyjanak békén. Ha ebből a házból egyszer ép bőrrel kikerülök, reggel jókor telefonálok, vigye el az ördög, hogy a magam nevében, rendben van, visszavonom a lemondásomat. Aztán később, nyugodtabb időben, amikor nem figyelnek úgy oda, szép csöndben kimászom, beteget jelentek, majd csak adódik ürügy.

A másik statiszta is hozzászólt. Iratokat rakott ki, érvelt, magyarázott, hevesen gesztikulálva. Eközben kezének egy óvatlan mozdulatával felborította az asztalon álló feketés-csészéjét, amelyben még volt némi kávé. Rákosi utálkozva nézett oda, ingerülten, meglepő hangerővel förmedt rá.

– Mi ez? Mit csinál? Nem tud vigyázni?

Amaz elnémult megszégyenülve. Lesütöttük a szemünket, mint akik olyasminek lettünk tanúi, ami nem ránk tartozik, itteni, belső ügy.

Szomorúság, keserűség fogott el. Csak ki innen, ez az egyetlen gondolatom, azt se bánom, mi lesz utána, jussak haza, bármi áron. Illetve nem is haza, ötlött eszembe, hiszen Ági Dobogókőn volt, a turistaházban, vele kellene mindent megtárgyalnom. Hirtelen heves sóvárgást éreztem, hogy lássam, mellettem legyen, leküzdhetetlen vágyat: nem a jövő héten, ameddig fenn szándékozott maradni, nem is holnap, már ma, azonnal. Mi lenne, ha innét egyenesen fölszaladnék hozzá? Annyira belém fészkelődött, alig bírtam figyelni többé, szüntelen ezt forgattam, latolgattam agyamban. És mást is, sötétebb aggodalmakat, alattomos gyanút.

Hátha nem is örülne nekem? Késő este, bejelentés nélkül, váratlanul betoppanni egy magánosan üdülő, fiatal nőhöz: vajon mit találók ott? Vörös ködben szállt le rám a féltékenység, nyilván a nyomasztó helyzet is táplálta. Váltig

Borsos Miklós: Mózes vizet fakaszt a sziklából

ezen spekuláltam, őrlődtem, mind vadabban belelovalva magam.

Rákosi meg csak beszélt és beszélt és beszélt – bizony nem is igen emlékszem, hogy mit. Elővette Veres Péter egy nemrég kelt és neki címzett levelét, abból olvasott fel. Kávéházi alakokról, akik a szájukat jártatják, ám alkotó cselekvésre képtelenek, hasonlókról – a fogalmazás hitelesnek hangzott. Jóval utóbb derült ki, a levél valóban Péter bácsitól származott, Rákosi csupán ezt az összefüggéséből kiszakított néhány mondatát idézte nekünk, az ország és a falu keserves állapotának leírását mellőzte. Majd pedig avval vádolt, hogy sztrájkolunk, nagyon meg fogjuk bánni, ő óvott a következményektől, s újból felém adresszálva:

– Hozzám aztán ne jöjjenek, hiába is lenne: *tu l'as voulu, George Dandin!*

Lopva az óráram pillogtam, alig palástolhattam türelmetlenségem. Számítottam, elérném-e a dobogókői buszt, tudtam, az utolsó kilenckor indul. A legközelebbi alkalmas pillanatban óvatosan be is dobtam, mintha őérte aggódnék:

– De nem tartjuk mi föl Rákosi elvtársat? Talán vissza is élünk a vendégszeretetével, s a drága idejét, amelyre egy országnak van szüksége.

Ezt se hallotta meg, vagy úgy tett, érvelt, előadott, beszélt tovább. Így felidézve és összerakva az egészet, nem is pontosan értem, valójában mit akart tőlünk. Hisz lettek volna, még ekkor is, súlyosabb eszközei a megpuhításunkra, s nem kétséges, fontos neki taktikailag is, hogy megossza a renitens írók táborát, nagy húzás, ha ezt produkálni tudja. Vagy igazán meg kívánt győzni bennünket? Talán maga se volt teljesen tisztában a céljaival. Akármiképp is, a hosszú idő, amelyet velünk töltött, inkább minket erősített, kezdeti megilletődöttségünket feloldotta, félelmünket csökkentette, lassanként a humorunkat is előcsalogatta, már-már apróbb szemtelenségekre bátorított. Amikor egyszer ismét hozzám fordult valami kérdéssel, ártatlanul jegyeztem meg:

– Nehéz így hamarjában. Nem éhesek az elvtársak? Vacsoraidő van, úgy nézem.

Rákosi csak intett, az egyik fejbőlintó fölállt és diszkrétan kiment. Hamarosan, meglepő gyorsan, pincérek jelentek meg tálcákkal, edényekkel: lazacos, kaviáros, sonkás szendvicseket kínálgattak, hűsítőket, narancsot, banánt, déligyümölcsöt. Nemigen kértünk magunkat, ezek akkoriban ritka ínycsengések voltak, idegességünkben is jócskán fáltuk. Kuczka pár szem datolyát félrerakott és begöngyölt a papírszalvétájába. Talán ösztönösen, meg se gondolva, mit művel, mert ahogy a többiek rámeledtek, zavarba jött, motyogott:

– Bocsánat, a kislányom még sose látott ilyet, azért...

Kínos csönd támadt. Rákosi elvörösödött.

– Vigyen neki banánt, narancsot is! – és szemének egy oldalvillanásával utasította a pincért, hogy csomagolja be.

Már kizárólag egyetlen dolog izgatott, fölérhetek-e még aznap Dobogókőre elevenen, vagy holtan. Ám itt semmi jele, hogy végeznénk, nyolc óra elmúlt, s házigazdánk mintha csak most jönne bele. A részletek már elmosódnak: annál, amiről éppen szó volt, a beszélgetés közben is jobban foglalkoztatott a kérdés, nincs neki sürgősebb tennivalója, miként juthat ennyi ideje, energiája rá, hogy mi hármunkat ilyen hosszan agítájon.

Reá kellett ébrednem, bármi furcsa: Rákosi fél tőlünk. Hát, nem csak mi ijedtünk meg tőle? A Varázsfuvalában van egy mókás jelenet, a madárember Papanego és a szerencsén Monostatos találkozása: mindkettő megrémül a másiktól. Az ördög az, oh, borzalom, éneklük unisono, ne bántsál, ne bántsál! Oh irgalom, oh irgalom! Huuuu! Huuuu!

– Hallom, azt pletykálják a városban, hogy én megyek, s Gerő jön.

– Gerőt mi nem hallottuk.

Lenyelte ezt is. Le kellett nyelnie, túrnie, ami kevéssel azelőtt még teljességgel elképzelhetetlen lett volna.

– Igen, tudom, Borzasnak csúfolnak – folytatta cinkos öngúnyal. – És ismerem a viccet, hogy Rákosi a magyar Marat. Mert úgy gondolták, elmegy, s mégis *maradt*. Hát, üzenem a pesti okosoknak, legyenek nyugodtak: maradjok is, még legalább húsz évig. Elég széles ez a váll. *Hic fui, hic sum, hic ero*.

Most már bennünk is megcsontosodott a dac. Hasztalan vette elő újra meg újra a lemondásunkat, erősködött, vonjuk vissza: az asztal alatt rugdostuk egymást, hogy kitartani, nem engedni, azért se. Ő meg csak beszélt, folyvást, fáradhatatlan, megállíthatatlan – mit akarhatott, valóban? A saját hangját hallani? Tán csupán azt, hogy mi szeressük. Mi is meg a többiek, az egész ország, mindenki. Úgy, amint régebben, vagy ahogy ő hitte.

Ismét rám törtek aggályaim: mi lehet Dobogókőn? Hátha épp a mai estén fordul meg a dolog, s amíg én itt vég nélkül értekezem, ide-láncolva, történik fent valami? Pedig a buszról már lekéstem, kilenc óra elmúlt; reménytelenség lett úrrá rajtam, semmivel se törődtem, csakis ezen fantáziáltam, gyötörtem magam.

Negyed tíz, fél tíz, háromnegyed. A korábbi idegfeszültségünk bágyadsággá tompult, amolyan minden mindegy hangulattá. Tíz óra tájban végre Rákosi is megeléghetett, az asztalra ütött.

– No, hát utoljára kérem, visszavonják? Tessék nyíltan válaszolni, igen, vagy nem.

Kétségbeesésemben támadt egy ötletem.

– Hadd beszéljem meg a feleségemmel.

Tetszett neki, kapott rajta.

– Látja, ez okos gondolat. *Die frauen wissen es immer besser*. Mi a felesége?

– Tanárnő.

– Nagyon helyes, kitűnő. A nők jobban érzik az efféléket, ösztönösen. Adja át az üdvözlémet! Ő biztosan velem fog egyetérteni.

– Igen ám, csakhogy a feleségem fenn van Dobogókőn.

– Menjen föl hozzá, akár még ma este! És reggel szóljon ide telefonon, mire jutottak!

– Még ma este, úgy tetszik gondolni?

– Persze, azonnal. Siessen, mért halogatná?

– De hogyan, mivel? Ilyenkor már nincs busz, kilenckor indul az utolsó.

– Bizza rám!

Gyorsan átrendezte a csapatot: a két fejbőlintót egy kocsi parancsolta össze, szemrebenés nélkül vették tudomásul, s a felszabaduló autót így engem vihet majd föl a hegyre. Vészi és Kuczka azt mondták, ők is szeretnének aludni rá egyet. Búcsúzóul Rákosi a statisztáknak csak jelezte, hogy el vannak bocsátva, velünk ismét sorban kezdet szorított.

– Jó, akkor reggel várom a hívásukat. És nagyon ajánlom, térjenek észhez, mert baj lesz!

Társaim elpályáztak, én még ácsorogtam kissé a kapunál, míg a kocsi előállt. Nagy, fekete Zisz volt, ablakain fehér csipkefüggönyel. A Lánchídnál újból megpillantottam őket, letörve, gondterhelten baktattak át Budára.

Útközben, fel a Pilisbe, eszembe jutott az a történet, amelyet Kellér Andor mesélt, meg is írt. Hogy még a Monarchia idején Wesselényi, a zilahi főispán négylovas hintáján a kis Szilágysomlyóba hajtat, egyenest Brüll bácsi ómódi vegyeskereskedéséhez. A hajdú leugrik, kiségit a nagyurat, az benyit az üzletbe. A boltos hétrét görnyed, mit óhajt a magas vendég, de az, úgymond, csak látogatóba jött. Bevezetik a tiszta szobába, a néni kávé készít. Brüllék fia kerül szóba, Jakab, aki Bede Jób néven Budapesten ismert újságíró: Wesselényi szerint derék hazafi, ám túlságosan is ellenzéki, dühödten függetlenségi. Ahányszor fent van a fővárosban, panasolja öméltósága, a pártkörben halálra szekírozzák, hogy éppen az ő kerületéből való a kormány legádázabb ostromozója. Hatna rá egy kevéssé a papája, ne nyomja úgy meg a tollát. Az öreg szatócs megígéri, mély alázattal, a főispán elrobbog. Másnap Brüll bácsi beutazik a megyeszékhelyre, s kiveszi betétjét az Osztrák–Magyar Bankból: nem hitelez olyan államnak, amely az ő fiától fél.

Hamar fölértünk Dobogókőre, a sofőrrel megtárgyaltuk a bajnokság esélyeit. A turistaházban Ágit persze egyedül találtam: mintha vár is volna engem, megérezhetett valamit. A gondnok még ébren volt, kértem némi bort, fölvittem magunkhoz. Összebújtunk, s mindent elrejttem. Sokáig pusmogtunk, talán hajnalig, meghánytuk-vetettük az egészet. Ő is oda lyukadt ki, hogy ha már így történt, nem szabad engedni, bármi lesz, ne hátráljak. Így hát reggel nem telefonáltam sehová, s később megtudtam, Vészi és Kuczka sem. Tartottam a következményektől, de aztán soha senki nem keresett többé ebben az ügyben. Új események másféle zűrök támadtak. Súlyosabbak, mint hogy három író mit von vissza, mit nem. ♣

TESTRŐL ÉS LÉLEKRŐL

Enyedi Ildikó Arany Medve-díjas szerelmes filmje

Jelenetek a filmből

2017 februárjában a 67. Berlini Nemzetközi Filmfesztivál fődíját az *Enyedi Ildikó* rendezésében készült *Testről és lélekről* című magyar film kapta. A hír revelációnak számított, s az Arany Medve-díj ünnepélyes átadója után nemcsak a hazai sajtó, hanem a nemzetközi média is lelkesen számolt be az eseményről. „Enyedi Ildikó filmje napok óta sorra kapja a díjakat a 2017-es berlini filmfesztiválon. Az ökumenikus zsűri, a filmkritikusok és egy berlini lap díja után a legjobb filmért járó Arany Medvét is megkapta.” Enyedi Ildikó neve ismertem cseng a nemzetközi mezőnyben, s beszámoltak filmes előéletéről is: „Enyedi Ildikó *Az én XX. századdal* 1989-ben az elsőfilmesek díját nyerte el Cannes-ban, aztán besöpört még vagy negyven elismerést itthon és külföldön, a *Simon mágus* 1999-es bemutatója után mégsem forgatott saját filmet. Mostanáig.” Vagy: „*A Testről és lélekről* (angolul *On Body and Soul*) rendezője legutóbb 1998-ban jelentkezett nagyjátékfilmmel, azóta az HBO-féle *Terápia* epizódjait rendezte.” Sőt,

megírták azt is, hogy: „Magyar alkotás eddig egyszer nyert Arany Medvét, *Mészáros Márta* *Örökbefogadás* című drámáját 1975-ben tüntették ki a Berlinale legfőbb elismerésével.”

A *Testről és lélekről* című filmet Enyedi Ildikó nemcsak rendezte, hanem a forgatókönyvét is ő írta. Ha nagyon lecsupaszítva, markánsan egy mondatba tömörítve akarnánk összefoglalni a film történetét, akkor újra csak egy díjátadó utáni mondatot idézhetnénk: „A nyári nappalokon, a vágóhídon dolgozó két ember, az egymással szót érteni alig tudó, olykor kínosan feszengő főszereplők (*Morcsányi Géza* és *Borbély Alexandra*), egymástól kilométerekre lévő lakásaikban, minden éjjel ugyanazt álmodják: ketten, tökéletes harmóniában szarvasként járkák a téli erdőt.” (Egyik magyar hírportál az alábbi címmel jelentette meg erről filmes beszámolóját: „Lennék én is szarvas, egyszerűbb volna a szerelem!” – A szerk.)

Amikor Enyedit a tizennyolc évnyi kihagyásról és a Magyar Nemzeti Filmalappal való kapcsolatáról faggatták, elmondta, hogy volt benne némi félsz a forgatókönyv tervének beadásakor, hisz Andy Vajna világát távolinak érezte a sajátjától, ezért várt is valamelyest a terv elkészültekor. Majd így folytatta: „De igencsak jó tapasztalatokat szereztem. Hasonlót már korábban is átéltem, a Budapest Film-stúdióban, ahol az első filmemet csináltam,

ugyanígy összeült a stúdiótanács... A mostaniak zömében írók, és az a szakmájuk, hogy intenzíven forgatókönyveket fejlesztenek, s a csapat, amellyel találkoztam, előzőkenynek bizonyult. Nem a saját filmjük jutott eszükbe a forgatókönyvről, hanem az én elgondolásomra figyelve segítettek. Az eredetire azt mondták, jó, de nagyon tömör. Az átdolgozásnál pedig, hogy kicsit túlírtam. Éreztem én is, de nem tudtam, hol rontottam el. Ilyenkor néha elég egyetlen mondat, amelytől az ember rátalál az útra, amelyen valójában járni akar.”

A film gyártását támogató *Magyar Nemzeti Filmalap* vezetője, *Havas Ágnes* örömeinek adott hangot nem sokkal a díjátadó után: „Hatalmas elismerés ez a sok díj! Örülünk, hogy megállíthatatlanul folytatódik a magyar filmek diadalútja a legfontosabb nemzetközi seregszemléken. Gratulálunk az alkotóknak! Nagyon büszkék vagyunk rájuk.”

Itthon pedig arról számoltak be a lapok, hogy: „Az Arany Medvével kitüntetett *Testről és lélekről* díszbemutatójával nyílt a 3. Magyar Filmhét az Uránia Nemzeti Filmszínházban, amelyen többen részt vettek a filmszakma nagyjai közül. A telt házas vetítés után vastaps és hangos ünneplés fogadta a stábot.” *Herbai Máté* operatőr gyönyörű filmképeit a beszámolóok sorra kiemelik. (Sághy) 🐾